

OSMAN ENGİN'İN "DEUTSCHLAND ALLEIN ZU HAUS" VE HATİCE AKYÜN'ÜN "EINMAL HANS MIT SCHARFER SOÛE" ESERLERİNDE KALIP YARGILAR

STEREOTYPES IN "DEUTSCHLAND ALLEIN ZU HAUS" OF OSMAN ENGİN AND "EINMAL HANS MIT SCHARFER SOÛE" OF HATİCE AKYÜN

Derya PERK

Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, der@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 2 Eylül 2019
Kabul edildiği tarih: 12 Ekim 2019
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2019

Article Info

Date submitted: 2 September 2019
Date accepted: 12 October 2019
Date published: 25 December 2019

Anahtar sözcükler

Yabancı; Kalıp Yargı; Göçmen Edebiyatı; Hatice Akyün; Osman Engin

Keywords

Foreign; Stereotype; Migrant Literature; Hatice Akyün; Osman Engin

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2019.59.2.2

Öz

Yabancı kavramı genel olarak başka bir milletten olan, bilinmeyen, henüz keşfedilmeyen ve hakkında bilgi sahip olunmayan olgular için kullanılmaktadır. İnsan yabancı olduğu her şeye, onu çözümlenene kadar mesafeli bir duruş sergiler ve yabancı olanı çözümlemesi neticesinde zihninde olumlu ya da olumsuz imgeler gelişir. Bu imgeler, insanın kendi tecrübesine dayanabilir ya da duydukları ile şekillenebilir. Bu noktada da kalıp yargılar oluşur. Kalıp yargılar, değişmeyen imgelerdir ve her alanda karşımıza çıkmaktadırlar. Martina Thiele bahsi geçen kalıp yargıları sınıflandırmış ve neticesinde alansal, etnik, dini, cinsiyet ve cinsellikle ilgili, yaş, mesleki, ekonomik ya da sınıfsal, son olarak da bedenle ilgili kalıp yargılar arasındaki farkları ortaya koymuştur. Bu çalışmada Almanya'da yaşayan göçmen yazarlar arasında bulunan Hatice Akyün ve Osman Engin'in eserleri bu sınıflandırma çerçevesinde incelenmiştir. Aynı şekilde eserlerden örnekler sunularak bireyin ya da toplumun kendisi ile ilgili oluşturduğu "öz kalıp yargılar", yabancı ya da başkası ile ilgili oluşturulan "hetero kalıp yargılar" ve yabancı ya da başkasının kalıp yargısından yola çıkarak öz ile ilgili çıkarım yapılan "meta kalıp yargılar" üzerinde de durulmuştur.

Abstract

The term "Foreign(er)" is generally used for people/thing with unknown origin, undiscovered and unrecognizable phenomenon which we do not have previous information. Humans take a distance until they analyze everything they are unfamiliar with and as a result of analyzing the unknown, positive or negative images might develop in his mind. These images can be based on one's own experience or can be shaped by what they hear. At this point, stereotypes are formed. Stereotypes are unchanging images and appear in every field. Martina Thiele categorized these stereotypes and as a result revealed the differences between areal, ethnic, religious, gender and sexuality, age, vocational, economic or class, and finally, body-related stereotypes. In this study, the works of Hatice Akyün and Osman Engin, who are among the immigrant writers living in Germany, are examined within the framework of this classification. In the same way, by presenting examples from the works, "auto-stereotypes" formed by the individual or the society itself, "hetero-stereotypes" created by the foreigner or someone else, and "meta-stereotypes" based on inferences from the stereotypes of the foreigner or someone else are also emphasized.

I. "Yabancı" kimdir ve "Kalıp Yargı" nasıl ve neden oluşur?

Günümüzde özellikle insanlar için kullanılan yabancı kelimesinin Latince birçok karşılığı bulunmaktadır. Örneğin Latince *peregrinus* kelimesinin öncelikli anlamı yabancı ülkeden olandır. Diğer Latince kökenli kelime olan *extraneus* ise dâhil olmayan, bağı bulunmayan yani bilinmeyen anlamına gelmektedir. Bir diğer kelime olan *alienus*'un anlamı da başka bir düzene ait olduğu için yabancı anlamını taşımaktadır. Yani yabancı olan başkasına aittir ve bunun altında değer biçme görülür (Leskovec 46). Bu değer Leskovec (46) için olumsuzdur ve kelimenin altında

uyumsuzluk hatta düşmanlık sezilebilmektedir. Kula'nın (XXXVII) eserinde bahsettiği Haçlı Seferlerinden itibaren yazılan Türklerle ilgili metinlerde de bu yaklaşım görülmektedir¹. Ele alınan metinler "yabancı" ve "öz" ayrımına dayanmakta ve olumsuz imgeler bahsi geçen kitapta "yabancı" olarak görülen Türklere ithaf edilmektedir. Çünkü bazı durumlarda "*ait olunan ulusun kendini olumlu yönde biçimlendirmesi, artık yabancı olan her şeyden korunma, diğer ulusları değerden düşürme*" de gözlenebilmektedir (Habermas 19). Aynı şekilde Goethe (797) de eserinde bu konu üzerinde durmakta ve şu sözleri dile getirmektedir:

Her milletin diğerlerinden onu ayıran kendine has özellikleri vardır ve bunlar aynı zamanda milletleri kendi arasında ayrılmış, yakınlaşmış veya itilmiş hissettirendir. Bu kendine has özelliklerin görüntüsü, genelde diğerine nahoş ve en acı şekilde gülünç gelir. Yine bunlar, diğer milleti hakkı olduğundan neden daha az dikkate aldığımızın sebebidir.

Bu çalışmada, Alman kaynaklar ile açıklanan "yabancı" kavramının sıfat hali ise bir dâhil olma ya da olmama durumunu göstermektedir. Aynı zamanda kabul edilen normal bir durumdan uzaklık ve farklılığı nedeniyle bilinmeyendir. Özetle "yabancı" kelimesi; (1) başka bir ülke, şehir, millet ya da aileden; (2) başkasına ait, başkasını ilgilendiren; (3) birine ya da bir öğeye uymayan, farklı, tuhaf; (4) bilinmeyen, alışık olunmayan, yeni gibi anlamlara gelmektedir. Aslında "yabancılık" iletişim ve bağlarla oluşur ve yabancı olarak algılananla farkları ortaya koymak için bir özlük (Alm. eigene) durumu gereklidir. Yani aslında ne olgular ne de insanlar yabancıdır, bunlar sadece öyle algılandığı için bu kategoriye girmektedir. Bu durumda yabancılık, bir insanın objektif bir özelliği olmaktan ziyade olguya, yaşanmışlığa ya da tecrübeye dayanan bir bağlantının sonucudur (Leskovec 46-47). Buna bağlı olarak öz ve yabancı kavramlarının oluşumunda ön yaşantılar veya ön deneyimler esastır. Bunlar çokça metinlerle aktarıldığından tekil bireylerin düşüncesi bir müddet içerisinde kolektif belleğin ya da bilincin de biçimlenmesinde rol oynar (Kula XXXIX).

¹ Avrupa'da özellikle İstanbul'un fethinden itibaren yaygınlaşan olumsuz Türk imgesi sadece Alman metinlerinde değil Habsburg hanedanlığına bağlı İspanya'da da gözlenmektedir. Aynı imparatorluk altında birleşen bu iki ulusun baş düşmanı olarak gördükleri Türklere gerek tiyatro metinlerinde gerekse romanlarda yer verilmiştir (Karaca, "İspanya'da tiyatro...") (Karaca, "Lope de Vega...").

Konuğu eserinde ayrıntılı biçimde ele alan Leskovec'e (2011: 49) göre yabancılık kavramını aşağıdaki maddelerle özetlemek mümkündür:

1- Yabancılık, gözlemciden tepki bekleyen bireysel bir tecrübedir.

2-Yabancılık gözlemcinin düzenine bağlıdır. Gözlemcinin konumu ile ilgili olduğu için de günlük yabancılık, yapısal yabancılık ve radikal/ olağanüstü yabancılık arasında bir ayrıma varılır. Günlük yabancılık, gözlemcinin ufku ile ilintilidir, ürktücü bir şey olmadığı için de olguyu tanıma sürecinden sonra oldukça hızlı bir şekilde ortadan kalkabilir. Bunun aksine yapısal yabancılık, dil, kültür veya iletişim topluluklarını vs. kapsayan farklı gösterge sistemleridir. Yani aslında farklı kurallara sahip sistem ya da düzenlerdir. Bu sebeple farklı kültürleri anlama aşamasında sadece bazı gerekliliklerin eksikliği değil, aynı zamanda o kültürün değerlerinin, kurallarının, zihniyetinin, belleğinin ve sembol sisteminin bilinmemesi de etkindir.

3- Her zaman yabancıнын izlerini taşıdığı varsayılan Öz'ün yabancıyla birbirine geçmesi durumu söz konusudur.

İşte çoğu zaman bu yabancılık durumu neticesinde insanda, olaylar, mekân ve olgularla ilgili imgeler oluşmaktadır. Yabancı ile ilgili düşüncelerimiz bireysel tecrübelerimizle oluşabileceği gibi, duyumlar ile de şekillenebilmekte ve yabancı olan ile ilgili yargılar geliştirebilmekteyiz. Tam da bu noktada kalıp yargılar oluşabilmektedir.

Kalıp yargı (Alm. Stereotyp), sabit, sağlam anlamına gelen Yun. *stereos* ile izlenim, örnek, baskı anlamına gelen Yun. *typos* kelimelerinin birleşimidir (Neubauer 33). Terim, 1922 yılında Walter Lippmann'ın dış dünya ve bilincimizde şablonlaşmış veya şemalaşmış düşünceler üzerinde durduğu *Publica Opinion* eseri ile bilimsel alanlarda ilgi görmeye başlamıştır (Six 41). Terim, matbaacılıkta birbirine tamamen bağlı baskı satırı anlamını taşıırken sonrasında gruplara özgü ve duygusal altyapısı olan değişmez (ön-)yargılar için de kullanılmıştır (Bußmann 683). Yine bir dilbilim sözlüğündeki açıklamaya göre kalıp yargılar, insanların, insan gruplarının veya olguların alışkanlık ve yargılarından oluşan, ayrıca değer yargılarına dayalı düşünceleridir (Lewandowski 109). Bu tanımlamalardan yola çıkarak anlamsal olarak birbirine çok yakın olan kalıp yargı ve ön yargının arasındaki farkları kesin ifadelerle anlatmanın oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki terim görüldüğü üzere dilbilim literatüründe aynı anlamda kullanılmakta ve bu yüzden literatürlerin konu ile ilgili açıklamaları genelde örnekler üzerinden

gidilmektedir. Bahsi geçen iki terimin arasındaki farkı ortaya koymak için aşağıda verilen tanımların ise genel bir ayırım yapmada yarar sağlayacağını düşünmekteyiz:

H.v.Zitzewitz'e göre kalıp yargılar, bilişsel boyutlara sahiptir. Başka bir ifadeyle oluşumlarında onları kalıp yargılara dönüştüren belirli durumlar yatmaktadır. O'Sullivan'a göre ise ön yargıların altyapısında duygusal boyutlar bulunur ve bunlar daha çok hissiyatla oluşturulur (akt. Dąbrowska 77).

Bir kalıp yargının, ön yargıya dönüşmesi de mümkündür. Bu dönüşme süreci, bilişsel boyutun olumlu veya olumsuzun sınırına ulaşması, ayrıca bahsi geçen kişinin algısı ile ilintilidir. Sınırını ise bahsi geçen belirler, bu noktada ikisi, yani bahsi geçen ve yargıyı oluşturan arasında sınır anlayışı bakımından farklılıklar görülebilir. Genelde çok olumlu kalıp yargıların nadiren ön yargı olarak tanımlandığı da belirtilmelidir. Olumsuz ifadeler ise bunun aksine direkt olarak ön yargı olarak sınıflandırılır (Dąbrowska 78).

Kalıp yargıların her daim ve her alanda karşımıza çıkması doğal bir durumdur. İnsan farkında olarak ya da olmayarak her zaman kalıp yargılar geliştirmekte veya benimsemektedir. Hayatımızda yoğun olarak karşılaştığımız kalıp yargılar için Thiele (83-84) bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Buna göre kalıp yargıları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür;

Alansal Kalıp Yargılar: Yerel ya da bölgesel olmak üzere küçük alanlar ya da ulusal veya uluslararası büyük alanlarda yaşayan insanlara atfedilen belirli özellikleri kapsamaktadır.

Etnik Kalıp Yargılar: Alansal kalıp yargılarla bağlantılı olarak 19. yüzyılda yaygınlaşmışlardır. Kızılderililer, Siyahlar, Beyazlar tanımlamaları etnik kalıp yargılara örnektir.

Dini Kalıp Yargılar: Dinlerin coğrafi dağılımı ile ilgili olarak ulusal ve etnik kalıp yargılar ile bağlantılıdır.

Cinsiyete ve Cinselliğe ait Kalıp Yargılar: Toplumlarda yaygın olarak kabul görmüş iki cinsiyet üzerinden oluşturulur. Buna bağlı olarak davranışlar kadınsal veya erkeksel olarak ayrılır. Dış görünüş ve davranış şekilleri üzerinden kalıp yargılar oluşturulur.

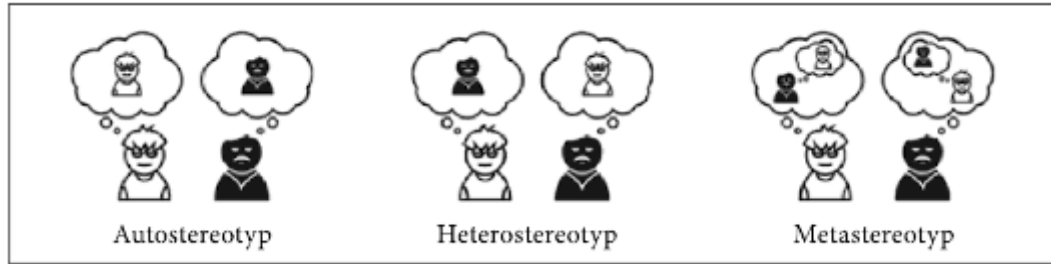
Yaş Kalıp Yargıları: İnsanlar, yaşları üzerinden değerlendirilir ve gençler, yaşlılar, 68 kuşağı gibi kalıp yargılar oluşur.

Mesleki Kalıp Yargılar: Kişinin davranış ve duruşuna göre mesleki yargılar yapılır ya da tam tersi olarak mesleki alanı çerçevesinde davranışı ve duruşu hakkında bir yargı oluşturulur.

Ekonomik ve Sınıfsal Kalıp Yargılar: Farklı sahiplik durumu ve ilgi alanı ile bağdaştırılarak sınıflar oluşturulur. Buna istinaden kişiler bu sınıf üzerinden değerlendirilip haklarında kalıp yargılar oluşturulur.

Beden Kalıp Yargıları: Boy, kilo gibi fiziksel özellikler ya da yaş ve bir engel durumu üzerinden kurulur.

İçerik bakımından yukarıda belirtildiği gibi ayrıştırılan kalıp yargılar aynı zamanda üç ana başlıkta da ele alınmaktadır. Bunlar; *öz kalıp yargılar* (Alm. Autostereotypen), *hetero kalıp yargılar* (Alm. Heterostereotypen) ve *meta kalıp yargılar* (Alm. Metastereotypen)'dir. Evelyn Entleiner'e ait aşağıdaki görsel, farklı bakış açıları içeren kalıp yargılara açıklık getirmektedir (akt. Thiele 30):

Resimden de anlaşılacağı üzere öz kalıp yargılar, kendimiz ile imgemizi gösterirken hetero kalıp yargılar "yabancı" olanla ilgili imgeyi oluşturmaktadır. Meta kalıp yargılar ise yabancı olanın imgesini çıkarırken aynı zamanda kendimizle ilgili bilgiyi de vermektedir. Zira yabancı ile ilgili fikrimizin altında kendimizle ilgili imgemiz yatmaktadır.

Kalıp yargılaştırmanın hedefinde uzlaşma vardır ve bu süreç aslında öznelerarası alanda normlaştırma ve kodlama anlamına gelmektedir. Uzlaşma dayalı şemalar ise sadece bir grubun üyelerinin ya da toplumun dünyaya nasıl baktığını, dünya imgesini nasıl oluşturduğunu ve nasıl anlam yüklediğini değil, aynı zamanda iletişimsel ve pratik eylemleri de düzenlemektedir. Böylece bireyin sosyal rol, düşünce ve ifade biçimlerine olan yönelimi kalıp yargılarla uyumaktadır. Sosyal bilimlerde alanında bu sebeple kalıp yargılar, sosyal örnekler olduğu kadar kültürel modeller olarak da açıklanmaktadır. Bahsi geçen sosyal örnekler ve kültürel modeller ise çoktan kabullenilmiş normal tepkilere, davranışlara ve iletişim kurmaya yardımcı olmaktadır (Schweinitz 35). Buna bağlı olarak sosyal bilimciler,

bireylerin ve toplumun edinilen ve hızla fazlalaşan bilgileri düzenlemek ve incelemek için olumlu ve olumsuz kalıp yargılara ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir. Zira bu seçici, düzenleyici ve anlamlandırıcı kalıp yargılar sayesinde bir gerçeklik oluşturulur. Bu gerçekliğe dayanarak ise değerlendirme, karar verme ve çözüm üretme gibi süreçler gelişir (Götz 117).

II. Osman Engin'in "*Deutschland allein zu Haus*" ve Hatice Akyün'ün "*Einmal Hans mit scharfer Soße*" Eserlerinde Kalıp Yargı Örnekleri

Almanya'da yaşayan Türk kökenli insanların hayatını konu alan birçok eser ve film özellikle 90'ların ortasında itibaren oldukça sevilmiştir. Bunun sebebi Türkleri konu alan dizilerin yanı sıra kendini ispat etmiş Türk kökenli yazar ve yapımcılar olmuştur. Film alanında 2004 yılında Berlin Film Festivalinde aldığı ödül ile Almanya'nın en iyi yapımcıları arasına giren Fatih Akın önemli bir örnektir. Edebiyat alanında ise Emine Sevgi Özdamar, Zafer Şenocak, Feridun Zaimoğlu ve Yade Kara gibi isimler sayılabilir (Neubauer 1). Bahsi geçen yazarlar günümüzde yazdıkları eserlerde Türklerin ve Almanların kültürel yapılarını ortaya koymaktadır. Kahramanları da bu iki milletin özelliklerini yansıtmakta, bazen ise bir kahramanda iki kültürün öğelerine de rastlanmaktadır (Specht 118). İki kültürün öğelerini aynı kişi üzerinde görmek çok şaşırtıcı olmamakla birlikte ikinci ve üçüncü kuşakla birlikte oldukça rastlanan bir durumdur. Bu kişiler küçük yaşta Almanya'ya göç etmiş ve hayatını burada sürdürmektedir. Diğer bir seçenek ise bu kişilerin Almanya'da doğmuş ve yaşıyor olmasıdır. İki durumda da bu kişiler, büyüklerinin geldikleri yerleri - yöreleri sadece tatil dönemlerinde ziyaret etmektedirler. Bu sebeple de konuşmalarında, yaşam tarzlarında ve ilişkilerinde iki kültürün özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bu çalışmada incelenen eserlerin yazarları Osman Engin ve Hatice Akyün de yukarıda belirtilen kişilere örnek olarak gösterebilirler ve aynı zamanda eserlerinde, kendi yaşam hikayelerinden izler taşıyan kişiler yaratmaktadırlar.

Yazar Osman Engin, 1960 yılında Türkiye'de doğmuş ve on iki yaşında iken Almanya'da yaşayan ailesinin yanına gitmiştir. Yazar, yedi yaşında yazmanın onun için ne kadar keyif verici olduğunu anlamış ve birçok eser kaleme almıştır (Gürsoy 186). Engin, 2013 yılında, Almanya'da yaşayan Türklerle ve Almanlarla ilgili toplumsal ve siyasi konular içeren hiciv dolu "*Deutschland allein zu Haus*" isimli bir roman yazmıştır. Bu romanda bir önceki başlıkta bahsi geçen kalıp yargılara sıkça rastlanmaktadır. İki kültürü kimi zaman örtük, kimi zaman ise açıkça birbiriyle kıyaslayan yazar, iki kültürün özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Yazarın eseri

aynı zamanda öz kalıp yargılar, hetero kalıp yargılar ve meta kalıp yargılar da içermektedir. "Einmal Hans mit scharfer Soße" adlı eseri incelenen bir diğer yazar Hatice Akyün de Türkiye'de doğmuş ve 1972 yılında, henüz üç yaşında iken ailesi ile Almanya'ya göç etmiştir. Göçmenlik ve entegrasyon konularına yoğunlaşan yazar, Almanya'da birçok ödül almıştır (Akyün, *Biographie*). Eserlerinde kimi zaman gülme duygusu uyandırmakla birlikte Hatice Akyün de tıpkı Osman Engin gibi günümüz Türk - Alman ilişkileri, kültürel farklılıklar ve kendini iki kültüre ait hissetme gibi konuları romanlarında işlemiştir. İki yazarın eserinde de Türk ve Alman toplumlarının günlük rutinleri, kendini ifade etme biçimleri, karşılıklı ve kendi aralarındaki ilişkileri, sorunları ve zorlanmaları hakkında çıkarımlar yapılabilmektedir. Akyün'ün (2007) eserinin alt başlığında geçen "*İki dünya arasında yaşamak*" ifadesi de özellikle küçük yaşta Almanya'ya giden ya da orada doğan bireylerin çoğunun yaşadığı iki kültürlülüğün bir göstergesidir.

Thiele'nin (2015) bahsettiği alansal kalıp yargılara iki eserden de örnek vermek mümkündür. Engin'in romanında Almanya'da yaşayan Türk kökenli başkahraman, yaşadığı dil problemi hakkında eşi ile bir konuşmasında şu sözleri sarf etmektedir: "*Wann hab ich denn schon die Möglichkeit, sprachlich besser zu sein als die Deutschen? Wenn man jetzt mal die Bayern, Sachsen, Ostfriesen, Schwaben und Russlanddeutschen außer Acht lässt.*"² (Dilsel olarak Almanlardan ne zaman daha iyi olabileceğim ki? Eğer Bavyeralıları, Saksonyalıları, Doğu Frizyalıları, Svabyalıları ve Rusya Almanlarını saymazsak.) (Engin 30) Genel bir dil, hatta iletişim problemine değinen yazar, Almanya'nın bazı bölgelerinde yaşayan Almanların da iyi derecede Almanca bilmediğini dile getirirken, bu bölgelerle ilgili genel bir kalıp yargıyı da gözler önüne sermektedir. Olumlu bir alansal kalıp yargı ise Akyün'ün eserinde karşımıza çıkmaktadır. Kendisi, Türk misafirperverliğinin her yerde bilindiğini başkahramanın şu sözleriyle ifade etmektedir: "*Nicht nur meine Mutter kocht gerne für ihre Gäste, sei es Familie oder seien es Fremde. Türkische Gastfreundschaft wird überall groß geschrieben. In jedem Reiseführer steht, dass man sie auf keinen Fall verschmähen darf.*" (İster aileden olsun, ister yabancı olsun, sadece annem misafirleri için severek yemek yapmıyor. Türk misafirperverliği her yerde büyük harflerle yazılır. Tüm gezi rehberlerinde, onu asla yok saymamak gerektiği yazar.) (Akyün 42) Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Türklerin özellikle misafir ağırlama konusunda hassas olduğu ve bunun yabancılar tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır. Yazar, annesinin bu davranışını vurgulayarak bu kalıp

² "*Deutschland allein zu Haus*" ve "*Einmal Hans mit scharfer Soße*" eserlerinden yapılan alıntılar makale yazarı tarafından çevrilmiştir.

yargıyı okura sunmaktadır.

Eserlerde ortaya çıkan bir diğer örnek ise Türklerin tüm Alman erkekleri için kullandığı "Hans" ismidir. Hans, tipik bir Alman erkeği olmakla birlikte, çalışkan, disiplinli, kuvvetli ve sarışındır. Bu kalıp yargı, hem Türkiye'de hem de Almanya'da yaşayan Türkler tarafından benimsenmiştir. Bu nedenle yaygın olarak kullanılan bu ismin iki eserde de karşımıza çıkması şaşırtıcı değildir. Örneğin Engin'in eserinde başkahraman, arkadaşı Hans'ın konu ne olursa olsun, hiç bir zaman pes etmeyeceğini söylemektedir ve bu açıklamadan Alman erkeklerinin hırslı olduğu çıkarımını yapmak mümkündür (Engin 19). Akyün ise eserinde Hans'ı daha detaylı olarak betimlemektedir:

Hans und Helga heißen alle Deutschen bei uns Türken. Und es ist klar, dass Hans ein braver "Brötchenholer" ist. Zu seinem ersten Date kommt er gerne auf dem Fahrrad, mit buntem Fahrradhelm und Hosenschutz. [...] Wenn der Kellner beim Zahlen fragt, zusammen oder getrennt, dann antwortet Hans höflich und korrekt - und allenfalls mit einem verschämten Seitenblick auf Helga - getrennt. (Biz Türklerde tüm Almanların adı Hans ve Helga'dır. Ve elbette, Hans uslu bir "Brötchen³ getiricidir". İlk buluşmasına severek renkli kaskı ve pantolon koruyucusu ile bisikletiyle gelir. [...] Garson ödemede birlikte mi ayrı mı diye sorduğunda Hans kibarca ve doğrudan - ve en iyi ihtimal Helga'ya mahcupça yan bakarak- ayrı der) (Akyün 8).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Alman erkekleri ile ilgili kalıp yargılar eserlerde yerini almıştır. Elbette eserlerde Türklerle ilgili genel kalıp yargılar da görülmektedir. Engin'in eserinde başkahraman, Türkiye seyahatinde bir otobüse binmiştir ve dışarıda havanın aşırı sıcakken, aracın içinin aşırı soğuk olduğundan yakınıdır. Otobüsün abartılı bir şekilde soğuk olmasını eleştiren başkahraman, bunu dile getirirken Türklerin her zaman ve her durumda abartıya kaçtığına vurgu yapar (Engin 32). Eserin ilerleyen kısımlarında ise Türklerin ne kadar çabuk memnun edilebileceğinden bahseder. Öyle ki bir Alman, iki kelime dahi olsa Türkçe konuşursa veya Antalya'yı sevdiğini söylese sevgi ile kucaklanır (Engin 91). Akyün'ün eserinde de bir Alman gözüyle Türk aile yapısı hakkında bir hetero kalıp yargı görülmektedir. Başkahramanın arkadaşı Julia'ya göre tipik bir Türk ailesinde anne baş örtülüdür, baba namaz kılar ve evin düzeni 70'li yıllardaki gibidir (Akyün 140). Engin'in "*Deutschland allein zu Haus*" adlı eserinde, Türk ve Almanlarla ilgili

³ "Brötchen" bir çeşit küçük Alman ekmeği.

bu örneklerin yanı sıra farklı milletlerle ilgili kalıp yargılar da işlenmiştir. Eserde iki Alman arasında geçen konuşma buna örnek teşkil etmektedir: "Das ist ja mal wieder typisch! Der Spaghetti-Fresser hat lieber Türkisch gelernt als Deutsch!" (Yine tipik bir durum! Spagetti yiyicisi Almanca'dan ziyade Türkçe öğrenmiş!) (Engin 146) "Martin vielleicht ist er ja ein Döner-Fresser, der Italienisch gelernt hat". (Martin, belki de o İtalyanca öğrenmiş bir döner yiyicisidir.) (Engin 147).

Görüldüğü üzere, eserlerde milletlerle ilgili birçok kalıp yargı bulunmaktadır. Olumlu veya olumsuz olarak karşımıza çıkan bu yargılar, kahramanların öz kalıp yargıları olabilirken, hetero kalıp yargılar olarak da karşımıza çıkmaktadır. İncelenen iki eserde sadece bir millete ya da kültüre özgü kalıp yargılara yer verilmemiştir. Bu noktada yazarların iki kültürle ilgili oldukça bilgi sahip olduğu unutulmamalıdır. Onlar, hem Türkleri hem de Almanları yakından tanımakta ve kalıp yargıların içeriklerini ve sebeplerini anlayabilmektedirler.

Thiele'nin sınıflandırmasında yer alan cinsiyet ve cinsellik üzerine olan kalıp yargılara örnek ise Akyün'ün eserinde yer almaktadır. Yazar eserinde, mangalın her iki kültürde de genelde erkekler tarafından yapıldığını, kadınların nadiren ateş başına geçtiğini anlatmaktadır. Bunun yanı sıra eserde yakın zamana kadar Almanların mangal ile ilgili Türkleri eleştirdiği, ancak artık tüm Alman kesimlerinin bahçelerinde mangal yaptığını da belirtmektedir (Akyün 33). Eserin başlarında ise Türk kadınlarının kendileri ile ilgili yargıları bulunmaktadır. Bir konuşmada Türk kadınlarının öz kalıp yargıları şu şekilde görülmektedir:

"Sie sagen, eine türkische Frau sei warm und weich. Sie sei wie ein Seidentuch, das man hochwirft und das in weichen Wellen wieder heruntergleitet. Sie sei stark und robust und könne alles vereinen: Familie, Kinder und Karriere, ohne dabei ihre weibliche Seite zu verlieren." (Türk kadının sıcak ve yumuşak olduğunu söylerler. Yukarı atılan ve yumuşak dalgalarla tekrar aşağı dökülen bir ipek eşarp gibi olduğunu. Güçlü ve sağlam olduğunu ve dişiliğini kaybetmeden her şeyi birleştirebildiğini: aile, çocuklar ve kariyer.) (Akyün 10-11)

Eserlerde yaş ile ilgili kalıp yargılara da rastlanmaktadır. Türkler için yaşlı sayılan biri, Almanlar için henüz orta yaşlarındadır. Engin de bu konuya eserinin başında değinmiş ve yetmiş yaşına bile gelmeden "bir ayağı çukurda" sayılan Türklerin aksine Almanların hayatlarını eğlenceli bir şekilde yaşadığını anlatmıştır (Engin 6). Diğer kalıp yargı ise Türkiye'de kadınların evlenme yaşı ve çocuklar

içerisindeki evlenme sıralaması ile ilgilidir. Genelde evin en büyük çocuğunun ilk olarak evlenmesine alışık olunduğu ve evlenen çocuk sıralamasının bozulmaması gerektiği konusunda bir kalıp yargının olduğu Akyün'ün eserinde dolaylı olarak anlatılmıştır. Ablası evli olan başkahramanın kendisinden küçük kardeşlerinin de evlenmesi onu içten içe rahatsız etmektedir ve bunu şu şekilde dile getirmektedir: "*Meine Eltern hatten mir verschwiegen, dass nun auch ihr jüngstes Kind heiraten würde. Ich fragte mich, ob sie sich schämten oder mir nichts gesagt haben, damit ich nicht traurig bin? [...] Kann der nicht warten bis seine erwachsene Schwester verheiratet ist?*" (Ebeveynlerim artık en küçük çocuklarının da evleneceğini benden gizlemişlerdi. Kendime utandıklarını mı yoksa bana üzölmeyeyim diye mi bir şey söylemediklerini sordum.) (Akyün 123).

Akyün'ün eserinde mesleki kalıp yargılara örnek olarak gazetecilerin çok çalışıp az para kazandığı anlatılır. Aynı zamanda Türklerin bakış açısıyla Almanların iş anlayışı da eleştirilir: "*Die Türken nennen die Deutschen >hırslı<, die Ehrgeizigen. Sie bewundern sie für ihre Zielstrebigkeit und Konsequenz, sehen aber auch den Preis, den Hans und Helga dafür zahlen müssen. Die beiden müssen sich entscheiden, klar und eindeutig: entweder Kinder oder Beruf.*" (Türkler, Almanları hırslı olarak nitelendiriyor. Azimleri ve tutarlılıkları için onlara hayranlar ama Hans ve Helga'nın ödediği bedeli de görüyorlar. İkisi de net ve açık bir karar vermeli: ya çocuk ya da meslek.) (Akyün 11) Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, Almanların çalışma düzeni ile ilgili kalıp yargılar, onlar hakkında yapılan genel yargılarla örtüşmektedir. Bir olumlu kalıp yargı olarak Almanlar işini önemseyen, çalışkan ve azimli olarak bilinmektedir, ancak onların iş ile ilgili bu tutumları kimi zaman eleştirilmektedir. Akyün (11) bu örnekte Almanların iş ile büyük aile kurma arasında kaldığı belirtilirken Türklerin de mesleği olsun ya da olmasın çocuk yaptığını anlatmaktadır.

Engin, eserinde esnafın Türkiye'de tatil yapan "Almancılar"a bakış açısını dile getirirken, Avro'nun - burada Alman parasının- değerinden bahsetmektedir: "*Denen sitzen die Euros nämlich viel lockerer in der winzigen Badehoseentasche als den Einheimischen die türkischen Liras.*" (Minicik mayo ceplerindeki Avroları yerli halkın Türk Liralarından çok daha çabuk harcıyorlar.) (Engin 22). "Deutschlinge" diye tabir ettiği Almanya'da yaşayan Türklerin çok parası olduğu kalıp yargısı da bu örnekte görölmektedir.

Thiele'nin son maddesinde yer alan beden kalıp yargılarına da eserlerde birçok örnekte rastlanmaktadır. Yazarlar, genel olarak bilinen Türklerin esmer, Almanların ise sarışın betimlemelerinin ötesine geçerek kimi zaman ayrıntılı bir resim ortaya koymaktadır. Hatta Akyün (95), Türk kadınlarının fiziki özelliklerini anlatırken "*Yemeğin salçalısı, kadının kalçalısı*" tabirini de kullanmaktadır ki bu da bir bedensel kalıp yargı örneğidir. Engin ise eserinde Almanların beyaz tenli olduğunu vurgularken Alman bürokrasisine de şu ifadelerle değinmektedir: "*Nach vier Wochen Urlaub in der Türkei sehen wir jetzt hundertprozentig typisch Deutsch aus: nämlich knackig braun! Halt wie man als typisch Deutscher nach dem Urlaub von Amts wegen auszusehen hat!*" (Türkiye'de dört haftalık bir tatilden sonra yüzde yüz tipik Alman'a benziyoruz: yani çekici esmeriz! İşte yani tipik bir Alman olarak resmi sebeplerle tatilden sonra görünmek gerektiği gibi!) (Engin 51). Engin'in eserinde yer alan başka bir örnek ise sarışınlarla ilgilidir. Yazarın, Alman kadın polislerle ilgili betimlemesinde sarışınlarla ilgili kalıp yargıya şu şekilde rastlanmaktadır: "*Warum sind eigentlich alle Polizistinnen in Deutschland blond? Hängen Blondsein und IQ etwa doch irgendwie zusammen, wie in zahlreichen kleinen Anekdoten immer wieder so amüsant behauptet wird?*" (Acaba Almanya'da tüm Alman kadın polisler neden sarışın? Yoksa pek çok küçük anekdotta tekrar tekrar eğlenceli bir şekilde iddia edildiği gibi sarışın olmakla IQ'nun bir bağlantısı mı var?) (Engin 7). Sarışınlarla ilgili bu kalıp yargının sıkça karşımıza çıktığından bahseden yazar bu düşüncenin hangi millete ait olduğundan bahsetmemekte ve bedensel bu özelliği genel bir kalıp yargı olarak yansıtmaktadır.

Görüldüğü üzere incelenen her iki eserde de Thiele'nin bahsettiği kalıp yargı örneklerine sıkça rastlamak mümkündür. Hatta bir alıntıda birden çok kalıp yargı da karşımıza çıkabilir. Örneğin yaş ile ilgili bir kalıp yargı ortaya koyulurken aynı konu içerisinde iş anlayışına da vurgu yapılmaktadır. Ya da Türk misafirperverliği hakkında bir anlatım içerisinde hem alansal hem etnik yargılar saptamak da mümkündür. Bu çalışma içerisinde sınırlı sayıda tutulan örnekler ile göçmen yazarların iki kültürü karşılaştırırken kalıp yargıları da dile getirdiği gözlemlenmektedir. İki yazar da eserlerini öz kalıp yargılar, hetero kalıp yargılar ve meta kalıp yargılar kullanarak oluşturmuştur. Kimi zaman eleştirel kimi zaman ise övücü olan yazarların eserinde kullandıkları bu kalıp yargıların ne kadar doğru ya da yanlış anlaşılabilir olduğu ise okurun inisiyatifine bırakılmıştır. Hatta yazarlardan Engin, eserinde açık bir şekilde kalıp yargılara yer verdiğini, yabancıları eleştirenlere başkahramanın söylediği şu sözlerle göstermektedir: ">Halt, halt, warten Sie<, rufe ich ihnen hinterher und schenke den beiden die

aktuelle Ausgabe der Zeitschrift >Psychologie Heute< mit dem Titel >Vorurteile - und wie man sie wieder los wird!<" (>Durun, durun, bekleyin< diye seslendim arkalarından ve ikisine >Psychologie Heute< dergisinin >Kalıp Yargılar - ve onlardan tekrar nasıl kurtuluruz!< başlıklı son sayısını hediye ettim.) (Engin 148-149).

III. Sonuç

Yabancı kelimesinin en yaygın ve bilindik anlamı, başka ülkeden olan, henüz bilinmeyen ya da keşfedilmeyen olgudur. Bu yabancılık algısı, kimi zaman bilinmeyenle ilgili imgeler geliştirmemize neden olur. Bu imgeler, kendi tecrübemizle oluşabileceği gibi duyduklarımız ya da okuduklarımız ile de şekillenebilmektedir. Oluşan düşüncelerimiz olumlu ve olumsuz olarak ayırabileceğimiz kalıp yargılara dönüşmektedir. Genelde birbirine yakın anlamları olan ön yargı, klişe gibi kavramlarla karıştırılan kalıp yargılar, bilişsel boyutlara sahiptir ve zamanla kolektif belleği de şekillendirebilmektedir. Bu sebeple de kalıp yargılar bir topluluk içerisinde çoğu kişi tarafından benimsenir.

Bu çalışmada, kalıp yargıların sınıflandırmasını yapan Martina Thiele'nin maddeleri üzerinden Osman Engin'in "*Deutschland allein zu Haus*" ve Hatice Akyün'ün "*Einmal Hans mit scharfer Soße*" eserleri incelenmiştir. İki yazar da eserlerinde Almanya'da yaşayan ve iki kültürün özelliklerine hakim olan başkahramanların hikayesini ele almıştır. Başkahramanlarına kendi isimlerini veren yazarlar, aslında kendi hayatlarından tecrübeler de sunmaktadır eserlerinde. Genel olarak Almanya'da yaşayan Türklerin sorunlarına değinen yazarlar, eserlerinde aynı zamanda farklı perspektiflerle Türkler ve Almanlar hakkındaki kalıp yargıları da işlemiştir.

Eserlerde içerik bakımından alansal, etnik, cinsiyet ve cinsellikle ilgili, yaş, mesleki, ekonomik ya da sınıfsal ve son olarak bedenle ilgili kalıp yargılar tespit edilmiştir. Eserlerde çoğu zaman komik bir dille iki milletin birbiri hakkındaki genel kalıp yargılarına ve kendileri ile ilgili kalıp yargılarına da yer verilmiştir. Buradan yola çıkarak incelemede öz kalıp yargılar, hetero kalıp yargılar ve meta kalıp yargıların örnekleri de sunulmuştur. Almanya'da yaşayan Türk yazarlar Osman Engin ve Hatice Akyün, eserlerinde kullandıkları kalıp yargı örnekleriyle bunların hala güncel olduğunu göstermektedirler. Türk - Alman ilişkileri çok eskiye dayanmaktadır ve bu ilişki özellikle işçi göçü ile derinlik kazanmıştır. Bunun sebebi de artık bir arada yaşamaya başlamalarıdır. Zira bugün hala birçok Türk Almanya'da yaşamakta ve birçok Alman Vatandaşı da Türkiye'de ikamet

etmektedir. Birbirine artık yabancı olmayan Türklerin ve Almanların hala kalıp yargılara sahip olduğu ise bu eserlerde oldukça açık bir şekilde okura gösterilmektedir.

KAYNAKÇA:

Akyün, Hatice. *Einmal Hans mit scharfer Soße*. München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2007.

---. *Biographie*. Hatice Akyün Official Website, Web. 26 Ağustos 2019.

Bußmann, Hadumod. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 2008.

Dąbrowska, Jarochna. *Stereotype und ihr sprachlicher Ausdruck im Polenbild der deutschen Presse*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1999.

Engin, Osman. *Deutschland allein zu Haus*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2013.

Gürsoy, Yüksel. "Die Haupt- und Nebenfiguren in den Werken von Osman Engin." *Auswanderung und Identität: Erfahrungen von Exil, Flucht und Migration in der deutschsprachigen Literatur*. Ed. Christel Baltes-Löhr, Beate Petra Kory ve Gabriela Sandor. Bielefeld: Transcript Verlag, 2019. 183-192.

Goethe, Johann Wolfgang von. "Fernerer über Weltliteratur." *Johann Wolfgang von Goethe: Schriften zu Literatur und Theater*. Ed. Walther Rehm. Stuttgart: J.G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger. 797-800.

Götz, Irene. *Bilder vom Eigenen und Fremden: biographische Interviews zu deutschen Identitäten*. Münster: Lit Verlag, 2001.

Habermas, Jürgen. "Öteki" Olmak "Öteki"yle Yaşamak. Çev. İlknur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Karaca, Ceren. "İspanya'da tiyatro geleneğinin oluşmasında Lope de Vega'nın yeri." *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 30 (2015): 137-158.

---. "Lope de Vega'nın *Lo que hay que fiar del mundo* adlı oyununda Türk karakterlerin üzerinden Hıristiyan Kimliğinin İnşası." *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 37 (2014): 43-57.

Kula, Onur Bilge. *Batı Edebiyatında Oryantalizm – I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2011.

- Leskovec, Andrea. *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011.
- Lewandowski, Theodor. *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg/Wiesbaden: Quelle und Meyer, 1985.
- Neubauer, Jochen. *Türkische Deutsche, Kanakster und Deutschländer*. Würzburg: Verlag Königshausen&Neumann GmbH, 2011.
- Schweinitz, Jörg. *Film und Stereotyp: Eine Herausforderung für das Kino und die Filmtheorie. Zur Geschichte eines Mediendiskurses*. Berlin: Akademie Verlag, 2006.
- Six, Bernd. "Stereotype und Vorurteile im Kontext sozialpsychologischer Forschung." *Erstarrtes Denken: Studien zu Klischee, Stereotyp und Vorurteil in englischsprachiger Literatur*. Ed. Günther Blaicher. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1987. 41-54.
- Specht, Theresa. *Transkultureller Humor in der türkisch-deutschen Literatur*. Würzburg: Verlag Königshausen&Neumann GmbH, 2011.
- Thiele, Martina. *Medien und Stereotype: Konturen eines Forschungsfeldes*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2015.